

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 71 | 2017 | št. 3-4 (156) | str. 303-556

Izidor Janžekovič, *Mного hrupa za nič* (2. del): Staroslovansko svetišče ali srednjeveški stolp na ptujskem gradu • Peter Štih, *Gradež kot Aquileia nova in Split kot Salona nova? Lokalno zgodovino in oblikovanje krajevne identitete* • Maja Lukanc, *Ana Celjska* (2. del) • Anton Snoj, »Maščevano bo tudi naše Kosovo!« Govori na osnovnošolskih patriotskih slovesnostih v kraljevi Jugoslaviji • Ivan Smiljanić, *Spomenik Ulriku II. Celjskemu v Beogradu in njegova usoda* • Sašo Cmrečnjak, *Slovenska sprava: kritika v kontekstu razprave med komunitarizmom in liberalizmom* • Pantelis Charalampakis, *Once again on St. Ioannikios the Great and the Slavs of Bithynia*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 71 | 2017 | št. 3–4 (156) | str. 303–556

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Tina Bahovec (SI), dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI), dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR), dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI), dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 20. oktobra 2017.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200, e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2017: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €, za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €. Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 € in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBASI2X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS

Prelom in tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, november 2017

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIHPLUS), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International editorial Board: Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Charge), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on October 20th 2017.

Translated by: Saša Mlacović (English)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2017): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBASI2X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, November 2017

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIHPLUS), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Izidor **Janžekovič**, Mnogo hrupa za nič (2. del): Staroslovansko svetišče ali srednjeveški stolp na ptujskem gradu310–348
Much Ado About Nothing (2nd part): Slavic Sanctuary or Medieval Tower at Ptuj Castle
- Peter **Štih**, Gradež kot *Aquileia nova* in Split kot *Salona nova*?
Lokalno zgodovinopisje in oblikovanje krajevnih identitet350–381
Grado as *Aquileia Nova* and Split as *Salona Nova*?
Local Historiography and the Formation of Local Identity
- Maja **Lukanc**, Ana Celjska (2. del)382–427
Anna of Celje (Part II)
- Anton **Snoj**, »Maščevano bo tudi naše Kosovo!« Govori na osnovnošolskih patriotskih slovesnostih v kraljevi Jugoslaviji428–448
“Our Kosovo Shall Be Avenged as Well!” Speeches Held in Primary Schools at Patriotic Ceremonies in the Yugoslav Kingdom
- Ivan **Smiljanić**, Spomenik Ulriku II. Celjskemu v Beogradu in njegova usoda450–472
Monument to Ulrich II of Celje in Belgrade and Its Fate
- Sašo **Cmrečnjak**, Slovenska sprava: kritika v kontekstu razprave med komunitarizmom in liberalizmom474–510
Slovene Reconciliation: Critique in the Context of Discussion between Communitarianism and Liberalism
- Pantelis **Charalampakis**, Once again on St. Ioannikios the Great and the Slavs of Bithynia512–525
Ponovno o sv. Joanikiju Velikemu in Slovanih v Bitiniji

Kongresi in simpoziji - Congresses, Symposia

Znanstvena delavnica »Zahnheilkunde und Zahnärteschaft im Nationalsozialismus«. Aachen, 8. – 9. junij 2017 (Klemen Kocjančič)	528–530
---	---------

Ocene in poročila - Review and Reports

Herwig Wolfram, Tassilo III. Höchster Fürst und niedrigster Mönch (Peter Štih)	532–533
Miha Kosi, Matjaž Bizjak, Miha Seručnik, Jurij Šilc, Historična topografija Kranjske (do leta 1500) (Jernej Kotar)	534–537
Esad Kurtović, Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne I/2. Izpisi iz zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365–1521 (Ignacij Voje)	538–539
Oto Luthar, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj, Gregor Pobežin: Zgodovina historične misli (Mateja Ratej)	540–541
Adam Zamoyski: Phantome des Terrors. Die Angst vor der Revolution und die Unterdrückung der Freiheit (Jože Maček)	542–545
Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti LIV/1 (Jože Maček)	546–547

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	548–551
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 71, 2017	553–555
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 71, 2017	

Razprave

Ivan Smiljanić

Spomenik Ulriku II. Celjskemu v Beogradu in njegova usoda

SMILJANIĆ Ivan, univ. dipl. zgodovinar in rusist, SI-4000 Kranj, Tuga Vidmarja 2, ivansmil.is@gmail.com

Spomenik Ulriku II. Celjskemu v Beogradu in njegova usoda

Zgodovinski časopis, Ljubljana 71/2017 (156), št. 3-4, str. 450–472, cit. 91

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

V članku je predstavljen spomenik zadnjemu celjskemu knezu Ulriku II., ki je stal v Beogradu. Ulrik je bil leta 1456 ubit v beograjski trdnjavi, zato je slovenski diplomat Ivan Švegel v njegov spomin leta 1931 beograjski občini podaril kip *Molitev* hrvaškega kiparja Frana Kršinića, ki so ga kot del Ulrikovega spomenika postavili v parku Kalemegdan. Po drugi svetovni vojni je bil kip zrušen in dvakrat prestavljen, danes pa je spravljen v muzejskem depozitu. Ker gre za prvi poskus zaokroženega prikaza podatkov o tem spomeniku, marsikatera podrobnost še naprej ostaja neznana.

Ključne besede: spomenik Ulriku II. Celjskemu, Beograd, spomeniki, Celjski grofje.

SMILJANIĆ Ivan, BA in History and Russian, SI-4000 Kranj, Tuga Vidmarja 2, ivansmil.is@gmail.com

Monument to Ulrich II of Celje in Belgrade and Its Fate

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 71/2017 (156), No. 3-4, pp. 450–472, 91 notes

Language Sn. (En., Sn., En.)

The article discusses the monument to Ulrich II, the last princely count of Celje, that was set up in Belgrade. Ulrich was killed in 1456 in the fortress of Belgrade; to commemorate him, the Slovene diplomat Ivan Švegel gifted the statue *Prayer* by the Croatian sculptor Frano Kršinić to the Municipality of Belgrade in 1931. The statue was erected in the park Kalemegdan as a part of the monument to Ulrich. It was demolished and relocated twice after World War II, at present it is stored at the National Museum's depository. Since this is the first attempt to provide a rounded view of the data on this monument, many details remain unknown.

Key words: monument to Ulrich II of Celje, Belgrade, monuments, the Counts of Celje

Uvod

Že vrsto let se v srbski literaturi in uradnih dokumentih, ki se ukvarjajo z zgodovino in kulturno dediščino Beograda, bolj ali manj mimogrede omenja podatek, da je Ulrik II. Celjski, ubit v mestni trdnjavi, tam nekoč imel tudi svoj spomenik. Podatek ni bil nikjer podkrepjen z dodatnimi informacijami, ponekod je bil že sam obstoj takega spomenika označen kot nekoliko vprašljiv ali odpisan kot nepotrjena zgodbica, ki kroži med zgodovinarji. Sčasoma so v Srbiji začeli iskati, zbirati in objavljati podatke o spomeniku, v Sloveniji pa obstoj tega obeležja v dosedanjih raziskavah ni zabeležen, četudi je znanstveno zanimanje za mitotvorno plat grofov Celjskih v zadnjih letih precej poraslo. Ulrikov spomenik je še en kamenček v mozaiku teh raziskav, ki dodatno osvetljuje različno doumevanje vloge Celjskih v različnih družbenih in političnih okoliščinah.

V uvodu naj navedemo nekaj temeljnih podatkov o Ulriku II. Celjskem. Leta 1406 se je rodil Frideriku II. in Elizabeti Modruško-Krčki in se kasneje aktivno vključil v sooblikovanje srednjeevropske politike. Leta 1434 se je poročil s Katarino (prvotno Kantakuzino) Branković, hčerjo srbskega despota Đurađa Brankovića, vendar so njuni trije otroci umrli še pred Ulrikom. Leta 1436 ga je cesar Sigismund Luksemburški skupaj z očetom povzdignil v državnega kneza, s čimer so Celjani postali enakovredni Habsburžanom, leta 1443 pa so z njimi podpisali obojestransko dedno pogodbo. Ulriku je uspelo pridobiti skrbništvo nad mladoletnim ogrskim kraljem Ladislavom Posmrtnim, s čimer je načenjal oblast madžarske družine Hunyadi.¹

Julija 1456 je med krščansko vojsko in Osmani potekal spopad za Beograd, v katerem so bili slednji premagani. Obrambo je vodil János Hunyadi, nasprotnik Celjanov, vendar je že tri tedne po zmagi umrl za kugo, ki je izbruhnila zaradi množice nepokopanih trupel. S tem je Ulrikova moč še narasla, saj je postal kraljevi namestnik na Ogrskem. Dne 8. novembra 1456 je na križarskem pohodu skupaj z Ladislavom in vojsko križarjev preko Zemuna pripotoval v Beograd. Slovesno ga je sprejel Ladislav Hunyadi, Jánosev sin, ter ga pospremil do Beograjske trdnjave.² Že prej je mladi Hunyadi skoval zaroto zoper Ulrika, ki se je izvršila naslednjega

¹ *Slovenika*, s. v. Ulrik II. Celjski.

² Uradno ime za beograjsko mestno trdnjavo nad sotočjem Save in Donave je preprosto Beograjska trdnjava (srb. Beogradska tvrđava), zato je v nadaljevanju članka ta besedna zveza pisana z veliko začetnico.

dne zjutraj. Med mašo so odposlanci Ulriku povedali, da mora priti na posvet s Hunyadijem. Ulrik je počakal do konca obreda in se nato odpravil k Hunyadiju, ki je verjetno uprizoril prepir in Celjanu očital, da je vedno omejeval delovanje njegovega očeta. Verbalni spopad je prerasel v fizičnega. Orožje je verjetno prvi uporabil Ulrik v samoobrambi, vendar so ga napadli Madžari. Ranili so ga v nogo, nato pa pobili in mu že mrtvemu odsekali glavo. Posmrtno ostanke so kasneje predali celjskim vitezom, ki so jih prenesli v Celje.³

Atentat na Ulrika, ki je Celjske odstranil z zgodovinskega prizorišča, je postal najbolj znan dogodek iz zgodovine rodbine. »Izmed vseh opisov dogodkov se v narativnih virih najpogosteje pojavlja omemba uboja Ulrika II. v beograjski trdnjavi. Kar 27 različnim avtorjem se je v 32 spisih zdelo vredno omeniti ta dogodek.«⁴ Pri sodobnikih je dogodek vzbujal pozornost zaradi naraščajoče turške nevarnosti, povezane s križarskim pohodom, ki se ga je udeležil Ulrik, pri Madžarih zaradi povezav s Hunyadiji, v avstrijskih deželah pa zaradi Ladislava Posmrtnega.⁵

Prvi načrti za Ulrikov spomenik

Prva znana omemba Ulrikovega spomenika v Beogradu spada v pozno poletje leta 1930. V tistem času so se v časopisju pojavili komentarji, ki so Beograd kritično označevali za »vas brez spomenikov«, kar so imeli za sramoto in veliko pomanjkljivost.⁶ Beograjska občina je v odziv ustanovila odbor, ki naj bi odločil, katerim osebnostim bodo postavili spomenike ter na katerih lokacijah v prestolnici naj bi stali. Odbor, sestavljen iz uglednih srbskih znanstvenikov, zgodovinarjev, književnikov in novinarjev, je na prvi seji (verjetno 25. avgusta 1930) določil znanega komediografa in književnika Branislava Nušića, da sestavi seznam spomenikov, ki naj bi jih odkrili, ter upokojenega generala Milivoja Nikolajevića, da predlaga lokacije za te spomenike. Nušić in Nikolajević sta nalogo opravila že do začetka septembra in o sklepih poročala podpredsedniku občine dr. Miloslavu Stojadinoviću.⁷

Nušić je v svojih dramskih in proznih delih dokazal, da je na zgodovino znal pogledati tudi s humorne plati, vendar je k sestavljanju seznama pristopil resno. Spomenike je razdelil v pet skupin. V prvo so spadali najbolj monumentalni spomeniki, kot so Panteon ter kipa kralja Petra I. in Karađorđa, v drugo spomeniki velikim osebam, npr. Vuku Karadžiću, Filipu Višnjiću, Vasu Čarapiću in Radimirju Putniku, v tretjo doprnski kipi zaslužnih Srbov, v četrto spomeniki pomembnim dogodkom, npr. branju hatišerifa leta 1830, predaji ključev Beograjske trdnjave v srbske roke leta 1867 in sprejemu premirja leta 1918, in v peto spominske plošče. Na lokacije iz četrte skupine naj bi postavili večje ali manjše spominske piramide.⁸

³ Mlinar, *Podoba Celjskih grofov*, str. 175–177.

⁴ Prav tam, str. 173–174.

⁵ Prav tam, str. 177.

⁶ Пандуровић, *Поглед на културни напредак*, str. 990.

⁷ *Које треба подићи споменик*, str. 4.

⁸ Prav tam.

Kot navaja beograjski časopis *Politika* (drugi časopisi pa ne), je Nušić v četrto skupino spomenikov uvrstil tudi lokacijo smrti Ulrika II.⁹ Zgodovinarica Olga Manojlović Pintar je opozorila, da so vsa predlagana imena, z edino izjemo Ulrika II., označevala pripadnike srbskega etnosa.¹⁰

Od kod torej pobuda za Ulrikovo obeležje, če se ni vklapljala v tedanjo nacionalno podobo beograjske memorialne krajine? Razloge zanjo je treba iskati v teorijah, po katerih so Celjski grofje s svojo politiko povezovanja slovenskega prostora s Hrvaško, Srbijo in z Bosno v »veliko državno tvorbo na jugu«¹¹ že stoletja pred nastankom Kraljevine SHS zastopali svojevrstno protojugoslovansko usmeritev. Popularnost te teorije je rasla paralelno z razvojem slovenskega občutka povezanosti z južnoslovanskimi narodi od 1870. let dalje. Prve konkretne omembe jugoslovanske usmerjenosti Celjskih najdemo ob koncu 19. stoletja, npr. v podlistkih Antona Fekonje v *Domu in svetu* med letoma 1895 in 1897.¹² Najbolj natančno je to tezo elaboriral profesor, klasični filolog in politik Karel Verstovšek na predavanju *Celjski grofje in jugoslovansko ozemlje* na zborovanju Zgodovinskega društva za Spodnji Štajer, ki je potekalo 22. oktobra 1905 v Celju. V referatu je predstavil trditve o povezovalnih težnjah Celjskih na prostoru južnih Slovanov, s čimer je idejo lansiral v javnost.¹³ Četudi je Verstovšek v predavanju zagrešil »kar nekaj nenatančnosti in interpretacij, ki ne prenesejo kritičnega pretresa,«¹⁴ so njegove ideje za Slovence predstavljale uteho in podporo, ki so z mitizirano predstavo o nacionalni preteklosti blažile takratno nelahko politično in kulturno stanje Slovencev v Avstro-Ogrski.¹⁵ Verstovškove trditve je nekritično prevzelo tudi slovensko zgodovinopisje. Josip Gruden jih je vključil v drugi zvezek svoje *Zgodovine slovenskega ljudstva*, ki je izšel v izjemni nakladi 79 tisoč izvodov, s čimer »je ideja prišla v tako rekoč vsak slovenski dom.«¹⁶ Zanimiv derivat mita je tudi (dolgo časa izgubljeni) srbski film *Ulrik Celjski i Vladislav Hunjadi*, ki ga je že leta 1911 posnel Ilija Stanojević.¹⁷

Nastanek Kraljevine SHS leta 1918 je prinesel nov porast popularnosti teze o jugoslovanskosti Celjskih. Zagovarjali so jo zgodovinar Janko Orožen, filozof in zgodovinar Fran Kovačič¹⁸ ter dramatik in politik Anton Novačan, avtor drame *Herman Celjski*. Večina podpornikov je bila po prepričanju liberalcev, torej zagovornikov jugoslovanskega unitarizma, medtem ko se klerikalci, pristaši slovenske avtonomije, s Celjskimi v glavnem niso identificirali.¹⁹ Od konca 1920. let so se začeli oglašati prvi skeptiki. Novačanu sta ugovarjala Lojze Ude in Bratko Kreft,²⁰

⁹ Подизање споменика у Београду, str. 7.

¹⁰ Manojlović Pintar, *Arheologija sećanja*, str. 101.

¹¹ Voje, *Prikaz zgodovine Celjskih grofov*, str. 51.

¹² Fugger Germadnik, *Mit o jugoslovanski državotvornosti*, str. 127.

¹³ Mlinar, *Celjski grofje – zgodovinski mit?*, str. 109.

¹⁴ Fugger Germadnik, *Mit o jugoslovanski državotvornosti*, str. 127.

¹⁵ Prav tam, str. 128.

¹⁶ Mlinar, *Celjski grofje – zgodovinski mit?*, str. 109.

¹⁷ Fugger Germadnik, *Grofje Celjski med zgodovino in mitom*, str. 74.

¹⁸ Fugger Germadnik, *Mit o jugoslovanski državotvornosti*, str. 128–129.

¹⁹ Fugger Germadnik, *Grofje Celjski med zgodovino in mitom*, str. 87.

²⁰ Mlinar, *Celjski grofje – zgodovinski mit?*, str. 110.

avtor igre *Celjski grofje: drama iz življenja srednjeveških fevdalcev, katerim so tlačani naši predniki*. Dokončno je trditve o jugoslovanskosti Celjskih pokopal zgodovinar dr. Milko Kos. Leta 1933 je v beograjskem časopisu *Pravda* na to temo objavil članek, v katerem je opozoril, da so številne zapise o Celjskih objavili literati, in ne zgodovinarji. Razložil je, da Celjski niso pogledovali le proti hrvaškim, bosenskim in srbskim pokrajinam, ampak da so se povezovali tudi z Madžarsko, Avstrijo in Češko. Takrat aktualne razprave o nacionalni pripadnosti Celjskih, ki so jim pripisovali bodisi nemški bodisi (jugo)slovanski izvor, je prekinil s trditvijo, da o nacionalni identiteti v sodobnem pomenu besede za časa te rodbine še ni mogoče govoriti. Na osnovi znanih virov, je zaključil Kos, ne moremo sklepati ničesar o državno-političnih ciljih grofov Celjskih.²¹ Svoje stališče je ponovil na predavanju o Celjskih leta 1937, kjer je »z jasno besedo ovrge vse namigovanja o prisotnosti jugoslovanskih državnih idej v političnem planiranju Celjskih«.²²

Predlog za Ulrikov spomenik v Beogradu se je pojavil nekaj let pred Kosovim člankom, torej v času, ko ideja o jugoslovanski usmerjenosti grofov Celjskih še ni izgubila zagona, vendar je bila že postavljena pod vprašaj. Morda je tudi to vplivalo na odločitev, sprejeto na diskusiji med drugo sejo odbora za postavljanje spomenikov, ki je bila 9. septembra 1930 v knjižnici beograjske občine, da bodo namesto predlaganega Ulrikovega spomenika raje postavili obeležje grškemu patriotu Rigasu Feraiosu,²³ ki je bil leta 1798 ubit v stolpu Nebojša pod Beograjsko trdnjavo.

Donator Švegel in kipar Kršinić

Zaradi odločitve odbora je nekoliko ironično, da je Ulrik pozneje dobil spomenik, številni drugi Srbi z Nušičevega seznama pa ne. Postavitev spomenika je omogočil slovenski diplomat in politik dr. Ivan Krizostom Švegel (tudi Schwegel, Žvegel idr.), rojen leta 1875 v Zgornjih Gorjah pri Bledu. Po študiju na Dunaju je leta 1899 začel delovati v avstrijski konzularni službi v ZDA, Južni Afriki, Grčiji in Kanadi. Med prvo svetovno vojno se je bojeval na fronti, leta 1919 pa je kot član jugoslovanske delegacije sodeloval na pariških mirovnih pogajanjih ter zagovarjal pripojitev Blejskega kota h Kraljevini SHS. Kasneje se je vrnil v ZDA, kjer je deloval v gospodarstvu, leta 1927 pa je bil v domovini izvoljen za poslanca na listi Hrvaške kmečke stranke. Med letoma 1930 in 1931 je kot minister brez listnice deloval v vladi Petra Živkovića, med 1931 in 1933 pa kot veleposlanik v Buenos Airesu. Po vrnitvi se je upokojil in do smrti leta 1962 živel v svoji blejski graščini Grimšče.²⁴

Časopis *Vreme* je konec maja 1931, devet mesecev po objavi Nušičevega predloga, prvi najavil, da bo na manjši terasi pod obzidjem Beograjske trdnjave čez

²¹ Кос, *Јесу ли целџски грофови*, str. 31.

²² Fugger Germadnik, *Mit o jugoslovanski državotvornosti*, str. 129–130.

²³ *Друга седница Одбора*, str. 1032.

²⁴ *Slovenika*, s. v. Švegel, Ivan Krizostom.

nekaj dni v spomin Ulriku II. odkrita bronasta skulptura dekleta, delo hrvaškega kiparja Frana Kršinića. Kip je beograjski občini podaril Ivan Švegel, takratni veleposlanik v Argentini.²⁵

Švegel pri odločitvi za Frana Kršinića nedvomno ni izbral slabo, saj ta kipar velja za enega najbolj priznanih hrvaških umetnikov, ki se večkrat omenja kot drugi največji hrvaški kipar 20. stoletja, takoj za Ivanom Meštrovićem.²⁶ Rodil se je leta 1897 v Lumbardi na Korčuli in se šolal v Pragi, kjer je leta 1920 diplomiral. Po vrnitvi v Hrvaško se je naselil v Zagrebu. Nekaj časa je delal samo kot kipar, nato pa je začel poučevati na zagrebški akademiji likovnih umetnosti, kjer je učil tudi tri slovenske kiparje, brata Borisa in Zdenka Kalina ter Frančiška Smerduja.²⁷ Umrli je leta 1982.

Kako in zakaj se je Švegel odločil ravno za Kršinića, ni znano, vendar je kiparja očitno poznal in cenil, saj je imel v lasti vsaj dva njegova kamnita kipa: *Zbujanje (Buđenje)* in *Dekle, ki plete lase (Djevojka koja plete kosu)*. Morda je posedoval tudi skulpturo za Ulrikov spomenik, ki bi jo lahko kupil na kateri od kiparjevih razstav, in se pozneje odločil, da jo bo podaril Beogradu.²⁸ Postavitev Ulrikovega spomenika je bila, namenoma ali ne, vsedrjavni projekt, saj je vključeval vse tri konstitutivne narode oz. »plemena« Jugoslavije: mecena iz Slovenije, kiparja iz Hrvaške in kraj postavitve v Srbiji.

Kršinić je najpogosteje upodabljal lirske in intimne ženske akte ter materinske motive. Četudi je ustvaril na stotine plastik manjših dimenzij, je danes najbolj znan po svoji spomeniški plastiki (zanimivo je, da je bil kipar do spomenikov v splošnem precej kritičen, saj je menil, da zaradi pritiska naročnikov in časovne stiske običajno niso dobro izdelani ali postavljeni).²⁹ Iz obdobja pred drugo svetovno vojno sta markantna njegova zagrebška spomenika Franu Buliću (1935) in Eugenu Kumičiću (1937), po njej pa je mdr. ustvaril relief ustreljenih talcev za spomenik v Zagrebu (1954), monolitno bronasto figuro Josipa Broza - Tita v Užicu (1961) in sedeči lik zamišljenega Nikole Tesle (1956), ki je bil odlit v več primerkih ter postavljen v Beogradu, v bližini Niagarskih slapov ter v Gospiću (upodobljen je bil tudi na bankovcu za 500 dinarjev). Kot je jedrnato zapisal umetnostni zgodovinar in Kršinićev vnuk Maro Grbić: Kršinić ni težil k monumentalnosti ali imel želje, da s svojim delom osupne, vendar je znal izdelati dober spomenik.³⁰

Skulptura *Molitev* in odkritje spomenika

Švegel je beograjski občini doniral Kršinićev kip z naslovom *Molitev (Molitva)*. Šlo je za kiparjev priljubljeni motiv v molitev zamaknjenega dekleta, ki ga

²⁵ Један скромни споменик, str. 4.

²⁶ Gagro, *Hrvatska skulptura građanskog perioda*, str. 40.

²⁷ Breščak, *Umetnost za nove dni*, str. 9–10.

²⁸ Korespondenca z Marom Grbićem, 12. 3. 2017.

²⁹ Kličinović, *Frano Kršinić*, str. 231.

³⁰ Grbić, *Kršinićevi spomenici*, str. 143.

je večkrat upodobil v številnih različicah iz brona, marmorja in terakote, ki so se med sabo razlikovale pri položaju telesa.³¹ Kritiki so v teh kipih cenili zlasti izraz Kršinićeve mirnosti pri ustvarjanju.³² Prvič je bil eden od teh kipov razstavljen na skupinski razstavi v Novem Sadu med 25. in 30. majem 1924, nato pa še v Salonu Galić v Splitu v prvi polovici oktobra 1924 ter na skupinski razstavi, ki je na začetku leta 1925 potovala po vojvodinskih mestih. Sledile so še druge razstave po Kraljevini SHS in v tujini, mdr. v Kunsthausu v Zürichu med 14. februarjem in 10. marcem 1926 ter v Philadelphii konec istega leta. Aprila 1929 ter oktobra 1932 so bile različice kipa razstavljene v zagrebški galeriji, ki se je po naključju imenovala Salon Ulrich. Po letu 1932 Kršinić teh kipov ni več razstavljal.³³

Različica *Molitve*, ki jo je Švegel podaril Beogradu, je bila največja od vseh Kršinićevih kipov s tem naslovom ter obenem njegova prva skulptura, postavljena na javnem mestu³⁴ (če odmislimo nagrobna spomenika Blanki Novak in Lazu Popoviću na Mirogoju v Zagrebu iz 1930).³⁵ Kot navaja eden izmed katalogov Kršinićevega dela, je kipar to različico kipa zmodeliral leta 1930,³⁶ vendar je s fotografskega gradiva razvidno, da je bil mavčni odlitek istega kipa razstavljen že na razstavi Jadranske straže v dvorani realke v Splitu med 25. julijem in 25. avgustom 1925. Posledično se zdi verjetneje, da Kršinić kipa za Beograd ni zmodeliral na novo, temveč ga je na osnovi te predloge leta 1930 le odlil v bronu. Kdaj točno je kip nastal, ni jasno; čas nastanka *Molitve* je zapletel že sam kipar, ki je v seznamih svojih del ob njem navajal različne letnice (1927, 1930),³⁷ avtorica knjig o beograjskih spomenikih Neda Kovačević pa trdi, da je kip nastal leta 1922.³⁸ Mavčni odlitek *Molitve* od konca 1970. let hranijo Kršinićevi potomci v Zagrebu, pred tem pa ga je kipar posodil Gliptoteki HAZU. Tja je domnevno prišel konec 1940. let kot eden zgodnejših eksponatov, saj je imel nizko evidenčno številko. Po mnenju Mara Grbića ga je v ustanovo, takrat imenovano Gipsoteka, prinesel njen pobudnik in ustanovitelj dr. Antun Bauer, ki so mu kiparji mnogokrat posojali svoja dela, za katera sami niso imeli prostora.³⁹

Bronasta različica *Molitve*, izdelana za Beograd, je bila najverjetneje visoka okoli 92 cm (mavčni odlitek kipa je visok 95,4 cm, bronasti odlitek pa je vedno nekoliko manjši od mavčne predloge),⁴⁰ četudi drugi viri navajajo tudi 85 cm⁴¹ ali 68 cm.⁴² Kršinić je upodobil na tleh sedečo mladenko z dolgimi lasmi, oblečeno v nagubano haljo, ki prekriva večino telesa razen rok, bosih nog in glave. Mladenka

³¹ Šegedin, *Kršinić*, str. 98.

³² Delalle, *Nezavisna grupa*, str. 3.

³³ Kličinović, *Frano Kršinić*, str. 215–216.

³⁴ Šegedin, *Kršinić*, str. 112.

³⁵ Kličinović, *Frano Kršinić*, str. 206.

³⁶ Šegedin, *Kršinić*, str. 112.

³⁷ Korespondenca z Marom Grbićem, 12. 3. 2017.

³⁸ Neda Kovačević: *Spomenici kao sekundarne sirovine*.

³⁹ Korespondenca z Marom Grbićem, 12. 3. 2017.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Šarenac, *Parkovi, ljudi, događaji*, str. 58.

⁴² Kličinović, *Frano Kršinić*, str. 236.

pogled upira v tla, roke pa so sklenjene v tihi molitvi. Kip je modeliran v slogu lirskega realizma, njegova forma je reducirano poduhovljena.⁴³

Slika 1. Skulptura Molitev kiparja Frana Kršinića. Foto Nenad Gattin, 1967. (Vir: Fotoarhiv Nenad Gattin, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb (inventarna številka negativa 2544A))

Frano Kršinić's sculpture *Prayer*. Photo by Nenad Gattin, 1967. (Source: Fotoarhiv Nenad Gattin, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb (Inventory number of the negative 2544A))

⁴³ Šarenac, *Parkovi, ljudi, događaji*, str. 58.

Več umetnostnih kritikov je v kipu opazilo vpliv Ivana Meštrovića, hrvaškega kiparja, ki je na jugoslovanskem prostoru v tem obdobju imel izrazito močan vpliv. Mlajše generacije kiparjev so v epigonskem sledenju temu mojstru mnogokrat izgubile lastni kiparski izraz. Kršinić ni bil med njimi, saj meštrovičevske vplive prepoznava- vajo le v redkih njegovih delih.⁴⁴ Tonko Maroević je v *Molitvi* prepoznal uspešno asimilacijo Meštrovićevih vplivov,⁴⁵ Žarko Domljan pa je omenil meštrovičevsko poglobljenost in manierizem detajlov kipa.⁴⁶ Številne podobnosti lahko opazimo v primerjavi *Molitve* z Meštrovićevo secesijsko plastiko *Vestalka* iz leta 1917, ki so jo umetnostni zgodovinarji ocenjevali za pomembno delo evropskega kiparstva.⁴⁷ Po mnenju Grga Gamulina je Kršinić v *Molitvi* predelal Meštrovićeve vplive in prevpraševal veličastno stilizacijo *Vestalka*.⁴⁸

Ob novici o Šveglovem darilu so v Beogradu začeli izbirati lokacijo za posta- vitev spomenika. *Politika* je najprej poročala, da še ni znano, ali bo kip postavljen na kalemegdanski terasi ali v bližnjem Gornjem gradu, tj. ravnem prostoru v osrednjem delu Beograjske trdnjave.⁴⁹ Spomenik so na koncu postavili na manjšo teraso pod trdnjavskim obzidjem, okrašeno z živo mejo. Stal je v osi kamnitih stopnic, ki so dvignjeno teraso pravokotno povezovala z glavnim sprehajališčem. Ta promenade, ki so jo urejali ravno v času postavitve spomenika, se še danes razteza od stavbe francoskega veleposlaništva, poteka skozi park Veliki Kalemegdan ter se po širokem stopnišču, ki ga krasi kip leva, spusti do bližine spomenika *Zmagovalec (Pobednik)*, dela Ivana Meštrovića. Poročevalec dnevnika *Vreme* je menil, da bo Kršinićev kip, obdan s cvetličnim okrasjem, na tem nekoliko skritem mestu med zidovjem ne zgolj lep dekorativni umetniški objekt, ampak tudi spominsko obeležje, ki bo Beograjčane opominjalo na tragično smrt ene izmed najslavnejših oseb slovenske zgodovine ter predhodnika združitve južnih Slovanov.⁵⁰

O Šveglovem darilu in nameravanem odkritju spomenika so poročali tudi slovenski časopisi, ki so podatke v glavnem povzemali po beograjskih časnikih. *Jutro*,⁵¹ *Slovenski list*,⁵² *Nova doba*,⁵³ *Jugoslovan*⁵⁴ in *Kmeti list*⁵⁵ so predstavili nekaj osnovnih podatkov o kipu, medtem ko je *Slovenec*⁵⁶ dodal še krajši zgodo- vinski ekspozé o Ulrikovi vlogi. Novica je odmev doživela tudi na drugi strani Atlantika v časopisu clevelandskih Slovencev.⁵⁷

⁴⁴ Kličinović, *Frano Kršinić*, str. 18.

⁴⁵ Maroević, *Kršinić*, str. 241.

⁴⁶ Domljan, *Obljetnica Frane Kršinića*, str. 228.

⁴⁷ Gamulin, *Hrvatsko kiparstvo*, str. 160.

⁴⁸ Prav tam, str. 340.

⁴⁹ *Поклон г. Швегла*, str. 12.

⁵⁰ *Један скромни споменик*, str. 4.

⁵¹ *Poslanik dr. Shvegl*, str. 4; *Spomenik grofu Ulriku Celjskemu*, str. 6.

⁵² *Spomenik Ulriku Celjskemu*, str. 2.

⁵³ *Kip v spomin Ulriku Celjskemu*, str. 1.

⁵⁴ *Spomenik zadnjemu celjskemu grofu*, str. 4.

⁵⁵ *Jugoslovanski poslanik*, str. 6.

⁵⁶ P., *V spomin Ulrihu Celjanu*, str. 3.

⁵⁷ *Kakor doznava "Politika"*, str. 6.

Konec junija 1931 je bilo napovedano odkritje spomenika, ki naj bi se »na slavnosten način izvršilo v bližnjih dneh.«⁵⁸ Podatki o odkritju niso znani, saj iz neznanega razloga ne srbski ne slovenski časopisi o njem niso poročali. Na marmornato ploščo, ki so jo pritrdili na kamniti podstavek kipa, so bile vklesane besede: »На успомену Улриха Целског, претече Уједињења јужних Словена, који погибе у овом граду године 1456 од непријатељске руке, ово дело кипара Франа Кршинића из Загреба дарова Општини града Београда Иван Швегл, са Бледа, 1931 године.«⁵⁹ V prevodu: »V spomin na Ulrika Celjskega, predhodnika Združitve južnih Slovanov, ki je umrl v tem mestu leta 1456 pod sovražnikovo roko, je to delo kiparja Frana Kršinića iz Zagreba daroval Občini mesta Beograda Ivan Švegl z Bleda, leta 1931.«

Izbrani kraj za Ulrikov spomenik seveda najverjetneje ni točno tista lokacija, na kateri je umrl Ulrik. Iz zgodovinskih virov je težko sklepati, kje znotraj trdnjave je prišlo do atentata, vendar se je umor še najverjetneje zgodil v palači Celjskih, ki je stala v prej omenjenem Gornjem gradu. Ob palači je nekaj dni po atentatu ležalo tudi Ulrikovo obglavljeno truplo.⁶⁰ Stavbo naj bi postavili v 1440. letih,⁶¹ stala pa je do osmanskega obleganja Beograda leta 1521. Takrat so oblegovalci pod Gornjim gradom kopali rov, da bi čim prej osvojili trdnjavo, vendar se je palača med njihovim delom zrušila in pod sabo pokopala vse v rovu.⁶² Tudi Nušić je v svojem elaboratu trdil, da se je umor zgodil v palači, in dodal, da je njena lokacija še danes okvirno znana, ker so na njej pozneje postavili konak.⁶³ Verjetno je s konakom mislil na današnji sedež zavoda za zaščito kulturnih spomenikov v Beogradu ali pa na sosednjo stavbo, ki je bila pozneje porušena.⁶⁴

Šveglovo darilo, »prijetna skulptura, kip mlade deklice,« naj bi bilo po predvidevanju beograjske občine »nekak pendant Meštrovičevemu Pobedniku, če ne oblikovno, pa vsaj po ideji. Na ta način bo kalemegdanska trdnjava dobila še en spomenik več, ki bo odgovarjal terenu in simbolično označeval kos trnjevo pletene zgodovine južnih Slovanov.«⁶⁵ Fizično gledano je bilo seveda iluzorno pričakovati, da bo intimna *Molitev* konkurirala *Zmagovalcu*, skoraj petmetrskemu bronastemu moškemu aktu na desetmetrskem dorskem stebru, ki so ga odkrili leta 1928 v spomin na preboj solunske fronte. Kljub temu je Ulrikov spomenik postal ena od pomembnih simbolnih točk v parku. Kalemegdan so že od konca 19. stoletja začeli oblikovati v nekakšen panteon zaslužnih Srbov z doprskimi kipi. Prvi je spomenik leta 1894 dobil filolog Đuro Daničić. Leta 1896 so odkrili še kipe pesnika ter slikarja Đura Jakšića in politika Jovana Gavrilovića, 1904 pesnika Vojislava Ilića ter književnika Jovana Subotića in 1906 radikalnega politika Koste Taušanovića.⁶⁶ Krona

⁵⁸ *Spomenik grofu Ulriku Celjskemu*, str. 6.

⁵⁹ *Један скромни споменик*, str. 4.

⁶⁰ Fugger Germađnik, *Groffe in knezi Celjski*, str. 113.

⁶¹ Voje, *Balkanska politika*, str. 112.

⁶² Бајаловић–Хаџи–Пешић, *Угарски пећњаци*, str. 23.

⁶³ *Друга седница Одбора*, str. 1030.

⁶⁴ Вујовић, *Београд: културна ризница*, str. 177–178.

⁶⁵ P., *V spomin Ulrihu Celjani*, str. 3.

⁶⁶ Вујовић, *Београд: културна ризница*, str. 189–192.

teh aktivnosti je bilo odkritje celopostavnega spomenika vodju prve srbske vstaje Đorđu Petroviću – Karađorđu leta 1913, delo Paška Vučetića, vendar so spomenik že leta 1916 zrušili v času avstrijske okupacije.⁶⁷ Tudi po nastanku Kraljevine SHS so novi spomeniki v glavnem označevali zlasti srbsko preteklost (Ulrikov spomenik je seveda izjema). Leta 1926 so odkrili doprsni kip kneginje Zorke, zgodaj umrle žene prvega jugoslovanskega kralja Petra I. Karađorđevića, leta 1930 pa monumentalni spomenik hvaležnosti Franciji (delo kiparja Ivana Meštrovića, pri klesanju reliefov na podstavku je poleg Antuna Augustinčića sodeloval tudi Kršinić) v spomin na pomoč, ki jo je Francija med prvo svetovno vojno nudila Srbiji.⁶⁸ Na težko usodo Srbije med prvo svetovno vojno je spominjalo tudi obeležje, ki je prvotno imelo protisrbsko konotacijo, namreč granitna spominska plošča nemškemu cesarju Viljemu II., postavljena ob njegovem obisku Beograda med avstrijsko okupacijo. Po koncu vojne plošče niso odstranili ali uničili, temveč so jo kot opomin pustili *in situ* ter jo dopolnili z interpretacijo, da je cesar ob obisku razmišljal o zločinih svojega naroda proti Srbom.⁶⁹ Po drugi strani so se omenjali načrti, da bi Gornji grad spremenili v jugoslovansko nacionalno akropolo z grobom neznanega junaka ter drugimi spomeniki.⁷⁰ Gornji grad so prav v času postavitve *Molitve*, 14. junija 1931, kot park odprli za javnost,⁷¹ akropole pa na njem niso uredili.

Terasa s spomenikom je postala priljubljena točka za oddih med sprehajalci in drugimi obiskovalci parka. Skoraj vse znane fotografije spomenika iz medvojne časa, ki so edine ohranile njegov tedanji videz, so pravzaprav skupinske fotografije sorodnikov ali prijateljev, ki so za slikanje pozirali pred obeležjem.

Problemi upodobitev Celjskih

Spomenik Ulriku II. ni vključeval njegovega kiparskega portreta. Odločitev za to je bila morda zavestna, saj Ulrikova prava podoba kljub številnim poskusom rekonstrukcije za zdaj ni znana. Še najboljše, četudi ne laskave namige je ponudil Enej Silvij Piccolomini (papež Pij II.), ki je zapisal, da je bil Ulrik visok in da je imel privzdignjene prsi ter velike okrvavljene oči.⁷² Najbolj znan Ulrikov portret, delo neznanega avtorja (morda Luka Markgrafa), ki ga hrani Hrvatski povijesni muzej v Zagrebu, se resda pojavlja v številnih učbenikih in leksikonih, vendar naj bi nastal šele okoli leta 1700,⁷³ četr tisočletja po upodobljenčevi smrti. Pri razrešitvi vprašanja Ulrikove podobe bi lahko pomagal izjemni materialni vir, namreč njegova lobanja, ki je bila skupaj z ostanki drugih pripadnikov rodbine pokopana v minoritski cerkvi v Celju. Po požaru v cerkvi so lobanje leta 1811 shranili za

⁶⁷ Јевтовић, *Споменик Карађорђу*, str. 181–191.

⁶⁸ Вујовић, *Београд: културна ризница*, str. 192.

⁶⁹ Стојадиновић, *Једна шетња*, str. 399.

⁷⁰ Prav tam, str. 396.

⁷¹ *Један део Горњег града*, str. 6.

⁷² Mlinar, *Podoba Celjskih grofov*, str. 168.

⁷³ Fugger Germadnik, *Groffe Celjski: katalog razstave*, str. 119.

Slika 2. Ženske pred spomenikom Ulriku II. na Kalemegdanu. Neznani fotograf, 1930. leta. (Vir: Beograd koga više nema.)

Women in front of the monument to Ulrich II at Kalemegdan. By an unknown photographer, the 1930s. (Source: Beograd koga više nema.)

glavnim oltarjem, 1956 pa jih je prevzel Pokrajinski muzej Celje.⁷⁴ Forenzične in somatske raziskave so z veliko verjetnostjo potrdile, da ena od lobanj pripada Ulriku, kar dodatno potrjujeta napis na listku, ki je prilepljen na čelo lobanje, ter huda poškodba manjkajočega levega dela lobanje, domnevno posledica udarca z mečem ob obglavljenju.⁷⁵ Leta 1999 je akademski slikar Rudi Španzel na podlagi znanstvenih izsledkov narisal podobo Ulrika II.,⁷⁶ vendar so zaradi spremenljivosti mehkih delov obraza vse tovrstne rekonstrukcije v stroki najpogosteje vprašljive.

⁷⁴ Zupanič Slavec, *Družinska povezanost grofov Celjskih*, str. 82–84.

⁷⁵ Prav tam, str. 201.

⁷⁶ Prav tam, str. 244.

Švegel in Kršinić sta se torej – namenoma ali ne – izognila problemom Ulrikove podobe in za motiv spomenika raje izbrala njegovo soprogo, kneginjo Katarino (Kantakuzino) Branković. Ta pomembna akterka bojev za celjsko dediščino, ki ji je po moževi smrti uspelo začasno prevzeti oblast na posesti Celjskih, je bila hči srbskega despota Đurađa Brankovića, njuna poroka pa je bila sklenjena zaradi utrditve političnih odnosov med Celjani in srbsko despotovino.⁷⁷ V tem je Švegel morda prepoznal simbol povezave med Slovenci in Srbi ter zato izbral ta motiv, četudi kneginja Katarina s samim atentatom ni imela posebne povezave.

Da naj bi Kršinićeva skulptura predstavljala Ulrikovo soprogo, je potrdil poročevalec *Jutra*.⁷⁸ Iz časa njenega življenja je za razliko od Ulrika ohranjen vsaj en portret, ki se nahaja na Esfigmenski spomenici iz leta 1429,⁷⁹ Piccolomini pa je o Katarininem videzu zapisal le, da je bila po zunanosti in značaju pravična.⁸⁰ Njena lobanja se ne nahaja v Celju, saj je umrla med bivanjem pri sestri v Makedoniji in bila pokopana v cerkvi sv. Štefana v vasi Konče.⁸¹ Tudi njo so v stoletjih po smrti upodabljali številni umetniki, npr. Johann Caspar Weinrauch na bakrorezu iz leta 1796,⁸² neznani kipar na marmornatem reliefu s konca 18. stoletja⁸³ in Ivan Vavpotič leta 1935 na skici za nikoli realizirano sliko prihoda Ulrika in Katarine v Celje.⁸⁴ Na Kršinićevem kipu ne moremo prepoznati posebnih fiziognomskih značilnosti, primerljivih s Katarininimi portreti, saj kiparska upodobitev ne izstopa posebej iz množice drugih ženskih portretov, ki jih je izdeloval kipar. Tudi iz zgornjega opisa nastanka kipa je razvidno, da je Kršinić osnovo za kip v Beogradu oblikoval že dolgo pred Šveglovo donacijo, zato ni imel razloga, da bi se pri kiparjenju trudil upodobiti Katarino. Skulptura torej ni poskus rekonstrukcije kneginjine podobe, temveč njena simbolna upodobitev, nemara v času težkih trenutkov po atentatu na njenega moža.

Zrušenje in prva selitev kipa

Ulrikov spomenik je nepoškodovan preživel drugo svetovno vojno, vendar je po partizanski osvoboditvi mesta 20. oktobra 1944 v očeh nove oblasti postal spomenik izkoriščevalskemu fevdalcu. Kot priča ohranjena fotografija, so neznani storilci že marca 1945 kip zrušili s podstavka, kamne podstavka pa razmetali po okolici. Vseeno so kip ponovno postavili, vendar brez tablice z napisom, da je posvečen Ulriku, s čimer je dobil vlogo parkovne dekorativne skulpture. Prestavljen je bil kakih trideset metrov od stare lokacije, tako da je, obrnjen proti jugovzhodu, stal v osi glavnega sprehajališča in stopnišča s kipom leva. Na tem mestu ga lahko

⁷⁷ Pajagič Bregar, *Današnja dediščina*, str. 409.

⁷⁸ *Spomenik grofu Ulriku Celjskemu*, str. 6.

⁷⁹ Fugger Germadnik, *Groffe in knezi Celjski*, str. 97.

⁸⁰ Mlinar, *Podoba Celjskih grofov*, str. 168.

⁸¹ Krones, *Kronika grofov Celjskih*, str. 107.

⁸² Fugger Germadnik, *Groffe in knezi Celjski*, str. 116–117.

⁸³ Fugger Germadnik, *Groffe Celjski: katalog razstave*, str. 127.

⁸⁴ Fugger Germadnik, *Groffe Celjski med zgodovino in mitom*, str. 108.

vidimo v prizoru iz filma *Besmrtna mladost* (režiser Vojislav Nanović) iz leta 1948 (posnetki so verjetno nastali 1947).⁸⁵ Prav leta 1948 so skulpturo verjetno dokončno umaknili s Kalemegdana⁸⁶ in prevzel jo je Narodni muzej v Beogradu.

Slika 3. Skulptura Molitev na novi lokaciji na Kalemegdanu. Neznani fotograf, konec 1940. let. (Vir: zasebni arhiv Mara Grbića.)

The sculpture Prayer in the new location at Kalemegdan. By an unknown photographer, late the 1940s. (Source: Maro Grbić's private archive)

Na terasi, na kateri je okoli petnajst let stal spomenik, so po vojni uredili grobnico narodnih herojev, delo arhitekta Bogdana Ignjatovića, ki je temeljito spremenila videz ambienta in njegovo ideološko predznačenost. Medtem ko npr. ljubljanska grobnica narodnih herojev z obdajajočim rastjem tvori »skoraj skrit kotiček, da gre tujec lahko mimo, ne da bi postal pozoren nanj«, je beograjska »pomaknjena v pobočje Kalemegdana in mnogo bolj odprta; prostor je namenjen

⁸⁵ Korespondenca z Milanom Tlačincem, 14. 3. 2017.

⁸⁶ Korespondenca z Ano Rajlić, 13. 3. 2017.

tudi slavnostnim komemoracijam.«⁸⁷ Dne 27. marca 1948 so vanjo pokopali Iva Lola Ribarja in Ivana Milutinovića ter nad grobova postavili njuni bronasti doprsji. Svečanosti ob pokopu se je udeležilo več deset tisoč ljudi, v častni straži krst pa je sodeloval tudi Tito.⁸⁸ Na dvajseto obletnico umora Đura Đakovića, 29. aprila 1949, so v grobnico prenesli tudi njegove posmrtno ostanke. S posebnim vlakom so jih prepeljali iz Maribora, v bližini katerega je bil Đaković ubit pri insceniranem pobegu iz države, preko Ljubljane v Beograd, kjer so se pokopa ponovno udeležile široke množice in politično vodstvo.⁸⁹ Na grobnico je bilo dodano tudi njegovo doprsje, ki ga je, tako kot že prejšnji dve, izdelal kipar Stevan Bodnarov. Kot zadnjega so v grobnici marca 1957 pokopali še Mošo Pijadeja. Njegov doprsni kip je leta 1959 izdelal Slavoljub Vava Stanković.⁹⁰

Druga selitev kipa in njegovo novo okolje

Kršinićeva *Molitev* je to obdobje preživela spravljen v depoju Narodnega muzeja, nato pa je bila ponovno postavljena na novi javni lokaciji, ki je bila od stare oddaljena dobra dva kilometra. Šlo je za prostor pred vhodom v Teatar Bojan Stupica, ki je deloval v prizidku dramskega gledališča (Jugoslovensko dramsko pozorišče – JDP) na Ulici kralja Milana 50. Mimogrede omenimo, da je arhitekt Momčilo Belobrk leta 1947 fasado gledališča preoblikoval v raven neokrašen zid,⁹¹ ki naj bi jo skupaj s slikarjem Đorđem Andrejevićem Kunom okrasil ravno Kršinić, vendar načrt ni bil uresničen.⁹² Za hrbtom Kršinićevega kipa se je nahajal park Manjež. Kip je bil postavljen na 145 centimetrov visok podstavek iz lomljenega kamna.⁹³ Ni znano, zakaj je bila izbrana ravno ta lokacija, vendar je skulptura, ki je bila darilo iz Slovenije, s tem (verjetno nenamerno) pristala pred gledališčem, imenovanem po slovenskem igralcu in režiserju, ki je bil prvi umetniški vodja JDP.

Do postavitve Kršinićeve plastike na novo lokacijo naj bi po navedbi enega izmed turističnih vodičev po Beogradu prišlo leta 1989.⁹⁴ Druga strokovna literatura časa postavitve ne omenja. Katalog Kršinićevih del, ki je izšel leta 1969, potrjuje, da je kip še vedno v lasti Narodnega muzeja.⁹⁵ Knjiga Darka Šarenca o beograjskih javnih skulpturah iz leta 1990 letnice postavitve ne navaja,⁹⁶ četudi je ta podatek naveden pri veliki večini od okoli petstotih predstavljenih kipov. Šarenca je v svojem članku o zgodovini Manježa citiral Hranislav Milanović in zato prav tako ni omenil časa

⁸⁷ Čopić, *Javni spomeniki*, str. 178.

⁸⁸ V. S., *Čast narodnim herojem*, str. 341.

⁸⁹ *Žrtve herojev – poroštvo naše bodočnosti*, str. 316.

⁹⁰ Šarenac, *Parkovi, ljudi, događaji*, str. 19.

⁹¹ Vujović, *Beograd: kulturna riznica*, str. 330.

⁹² Сретеновић, *Зграда Југословенског драмског позоришта*, str. 80.

⁹³ Vujović, *Beograd: kulturna riznica*, str. 331.

⁹⁴ Ћоровић, *Водич кроз Београд*, str. 178.

⁹⁵ Šegedin, *Kršinić*, brez pag.

⁹⁶ Šarenac, *Parkovi, ljudi, događaji*, str. 58.

postavitve.⁹⁷ Tudi Radojka Božović-Lopičić in Marko Popović, ki sta na selitev in istovetnost kipa kot prva opozorila v članku iz leta 1999,⁹⁸ tega podatka ne navajata.

Kakorkoli že, ko je bil Kršinićev kip postavljen pred gledališče, je dobil povsem nov umetniško-ideološki kontekst, ki so ga sestavljali spomeniki, posejani po okolici. V neposredni bližini je že od leta 1949 stala druga bronasta skulptura, razgibani partizanski *Ranjenec* (*Ranjenik*), delo Vanje Radauša. V Manježu se je v letih po drugi svetovni vojni formiral panteon socialističnih mislecev oz. prvakov nove politične misli v Jugoslaviji.⁹⁹ V 1950. letih so tu postavili doprsja organizatorjev srbske socialdemokratske stranke Dušana Popovića in Radovana Dragovića ter proletarskega pesnika Koste Abraševića, do novembra 2016 pa je sredi bližnjega krožišča na trgu Slavija stalo še orjaško doprsje voditelja socialističnega gibanja v Srbiji pred prvo svetovno vojno Dimitrija Tucovića. Leta 1981 je bil v parku zaradi bližine fakultete za glasbo postavljen doprski kip skladatelja Josifa Marinkovića,¹⁰⁰ kar je napovedovalo konec političnega monopola pri spomenikih v Manježu. V letih 2010 in 2011 so blizu Marinkovićevega kipa odkrili še doprsji Frédérica Chopina in Franza Liszta, tako da je Manjež danes po polovici razdeljen med socialiste in skladatelje. V novejšem času poskušajo parku ponovno dati državotvorni značaj, prilagojen današnjemu stanju, saj je konec 2015 srbski premier Aleksandar Vučić predlagal, da se v njem postavi spomenik velikemu županu Raške ter ustanovitelju dinastije Nemanjić Stefanu Nemanji. Leta 2016 se je pojavila še ideja, da v Manježu postavijo spomenik v Beogradu delujočemu ruskemu arhitektu Nikolaju Krasnovu.

Kršinićeva skulptura je bila tudi na novi lokaciji reducirana zgolj na dekorativno funkcijo, saj plošče z napisom o Ulriku ni bilo več, pa tudi na zgodovino kipa se je bolj ali manj pozabilo. Prelom s preteklostjo je jasno nakazovala sprememba naslova, pod katerim se *Molitev* pojavlja v mlajših virih, saj je postala znana kot *Ženska, ki razmišlja* (*Žena koja razmišlja*),¹⁰¹ v enem primeru pa tudi kot *Žalost* (*Tuga*).¹⁰² Težko je reči, ali je temu botroval namerni izbris ali preprosto pozaba. Da se stroka v tem obdobju ni posebej ukvarjala s kipom, nakazuje dejstvo, da se v vseh monografskih pregledih Kršinićevega dela od konca 1960. let do začetka novega stoletja pojavlja ena in ista fotografija kipa.¹⁰³ Zanimivo je, da so v 1970. letih *Molitev* na osnovi mavčnega izvornika razmnožili v več odlitkih, ki so jih kot nagrobne plastike postavili na pokopališčih v Koprivnici in Žrnovu na Korčuli, obenem pa je nastalo tudi nekaj ilegalnih odlitkov, ki se nahajajo v Zagrebu, Samoborju in Žrnovski Banji.¹⁰⁴

⁹⁷ Милановић, *Парк Мањеж*, str. 181.

⁹⁸ Божовић-Лопичић, Поповић, *Савско шеталиште*, str. 56 in 71.

⁹⁹ Manojlović Pintar, *Arheologija sećanja*, str. 103.

¹⁰⁰ Šarenac, *Parkovi, ljudi, događaji*, str. 58–60.

¹⁰¹ Prav tam, str. 58; Вујовић, *Београд: културна ризница*, str. 331.

¹⁰² Божовић-Лопичић, *Савско шеталиште*, str. 70.

¹⁰³ Šegedin, *Kršinić*, str. 4; Kličinović, *Frano Kršinić*, str. 58; Gamulin, *Hrvatsko kiparstvo*, str. 330.

¹⁰⁴ Korespondenca z Marom Grbićem, 12. 3. 2017.

Nova, precej skrita lokacija kipa ni bila posebej posrečena niti zato, ker sta v neposredni bližini že stali dve dekorativni skulpturi ženskih aktov. Ob vodnjaku v atriju gledališča je od leta 1956 stal (kasneje odstranjen) bronasti kip *Petnajstletna*, delo slovenskega kiparja Borisa Kalina iz leta 1946, za katerega je bil nagrajen s Prešernovo nagrado,¹⁰⁵ leta 1957 pa so v Manježu postavili še bronasti sedeči ženski akt, delo srbskega kiparja Rista Stijovića.¹⁰⁶ Kršinićev kip je bil torej že tretja variacija podobnega motiva.

Morda je na vrnitev kipa posredno vplival tudi kipar Kršinić, ki je po vojni ohranil svojo popularnost pri oblasti. Kot kaže njegov preostali opus v Beogradu, je bil blizu tako monarhični kot tudi socialistični oblasti: skupaj s hrvaškim kiparjem Vanjo Radaušem je konec 1930. let za interjer beograjske skupščine izdelal kipa *Pravica (Pravda)* in *Izobraževanje (Prosvjeta)*, samostojno pa še celopostavni kip Karađorđa,¹⁰⁷ po vojni pa so vsaj sedem njegovih dekorativnih plastik postavili v spominskem centru okoli Hiše cvetja ter v prostore nekdanje Titove vile na Užički ulici 15.¹⁰⁸

O »recikliranju spomenikov«

Usoda spomenika Ulriku II. je zgovoren primer za pojav, ki bi ga lahko poimenovali »recikliranje spomenikov«. Gre za to, da ob velikih družbeno-političnih spremembah, kot je nastanek nove države, nekdanjih spomenikov ne zrušijo do temeljev in postavijo nove, temveč posamezne dele starih spomenikov inkorporirajo v nove. V ozadju teh teženj so pogosto finančne omejitve ali preprosto nekakšna varčnost, zaradi katere se, denimo, zdi škoda zavreči že obdelan podstavek ali alegorično figuro. Na Slovenskem obstaja množica primerov spomenikov, ki so jih po prvi svetovni vojni predelali v nova, ustrežnejša obeležja: ljubljanski spomenik cesarju Francu Jožefu je postal spomenik slavistu Francu Miklošiču, ki pa je na podstavku ohranil monarhično okrasje,¹⁰⁹ na prazne podstavke cesarjevih kipov v Mariboru¹¹⁰ in Otočcu¹¹¹ so namestili kipe kralja Petra I. Karađorđevića, mariborski spomenik »očetu gimnastike« Friedrichu Ludwigu Jahnu pa so posvetili Majniški deklaraciji.¹¹² Nerealiziranih idej in predlogov za tovrstno »recikliranje« je bilo še več (npr. za predelavo spomenika osuševanju Ljubljanskega barja v Ilirski steber),¹¹³ vendar skoraj vsi spadajo v obdobje prehoda iz Avstro-Ogrske v Kraljevino SHS. V tem kontekstu je primer Ulrikovega spomenika specifičen, saj se je njegova predelava in reinterpretacija zgodila na prelomu med monarhično in socialistično

¹⁰⁵ Вујовић, *Београд: културна ризница*, str. 330; Šarenac, *Parkovi, ljudi, događaji*, str. 57.

¹⁰⁶ Šarenac, *Parkovi, ljudi, događaji*, str. 59.

¹⁰⁷ Kličinović, *Frano Kršinić*, str. 209.

¹⁰⁸ Šarenac, *Parkovi, ljudi, događaji*, str. 80–83; Đurin, *Memorijalni centar*, brez pag.

¹⁰⁹ Smiljanić, *Spaminska obeležja Francu Miklošiču*, str. 438.

¹¹⁰ Rakovec, *Mariborski spomeniki*, str. 198–199.

¹¹¹ *Spomenik kralju Petru*, str. 4.

¹¹² Čopič, *Javni spomeniki*, str. 274.

¹¹³ Platon, *Napoleonov spomenik*, str. 2.

Jugoslavijo. Seveda se je predelovanje spomenikov dogajalo tudi ob tem prehodu – zgled je spomenik ob moskovskem Kremlju, postavljen leta 1913 v spomin na 300. obletnico vladavine dinastije Romanov, ki ga je dal Lenin čez pet let predelati v spomenik pomembnim marksističnim mislecem¹¹⁴ –, vendar v precej manjši meri. Takrat se je »recikliranje« preselilo med kiparje, ki so za spomenike NOB včasih uporabljali predvojne spomeniške skulpture. To je nekoč, denimo, storil hrvaški kipar Antun Augustinčić, ki je identično žensko figuro uporabil leta 1938 na natečaju za spomenik kralju Aleksandru v Nišu in 1947 za spomenik padlim rdečearmejem v Batini.¹¹⁵

Nekdanji Ulrikov spomenik je, kot že rečeno, prav tako zgled opisanega »recikliranja«, vendar je poseben po tem, da je do njega prišlo ob prehodu v socialistično državo. Kršiničev kip je bil neškodljiv, saj sam po sebi (brez plošče z napisom) ni spominjal na nič, zato se je lahko vrnil na javno mesto. Kljub temu se zdi nenavadno, da je bilo pod novo oblastjo to omogočeno ravno kipu, ki je bil v ostrem nasprotju z državno ideologijo, saj ni upodabljal samo molitve, ampak je nekoč bil del spomenika, posvečenega plemiču iz fevdalne dobe. Vse to – iz takega ali drugega razloga, ki za zdaj ni znan – očitno ni igralo ključne vloge. Skulptura je bila moteča le toliko časa, kolikor je na njej še obstajala plošča z napisom o tem, komu je posvečena; ko je bila plošča odstranjena, je postala povsem sprejemljiva dekorativna parkovna plastika. Tudi zamaknjeno stanje molitve, ki ga odraža upodobljena mladenka, je bilo po novem interpretirano zgolj kot stanje globoke zamišljenosti, s čimer je odpadel še zadnji zadržek. Pomen je kipu dajal njegov kontekst.

Umik kipa z javnega mesta in obuditev zanimanja

Kip je bil v 1990. letih ponovno umaknjen z javnega prostora in vrnjen v depo Narodnega muzeja. Točnejša datacija tega dogodka ni znana, različni avtorji pa navajajo različne letnice. Milan Tlačinac, nekdanji ravnatelj javnega podjetja, ki skrbi za Beograjsko trdnjavo, je za časopis *Politika* povedal, da je do odstranitve prišlo leta 1993, ko se je pričela obnova parka Manjež,¹¹⁶ Neda Kovačević pa je trdila, da je bil kip umaknjen po 17. oktobru 1997, ko je stavba JDP zaradi napake v napeljavi pogorela do tal.¹¹⁷ V katalogu Kršiničevega dela iz leta 1998 je res navedeno, da se kip nahaja v muzeju,¹¹⁸ vendar sta vsaj dve knjigi, ki sta izšli v letih 2003¹¹⁹ in 2007,¹²⁰ iz neznanega razloga implicitno trdili, da kip še vedno stoji na javnem mestu. Po podatkih kustosinje Narodnega muzeja Vere Grujić je

¹¹⁴ Кожевников, *Скульптурные памятники Москвы*, str. 38–39.

¹¹⁵ Manojlović Pintar, *Arheologija sećanja*, str. 267–268.

¹¹⁶ Мучибабић, *Потрага за изгубљеним скулптурама*, str. 15.

¹¹⁷ Neda Kovačević: *Spomenici kao sekundarne sirovine*.

¹¹⁸ Kličinović, *Frano Kršinić*, str. 236.

¹¹⁹ Вујовић, *Београд: културна ризница*, str. 331.

¹²⁰ Ђоровић, *Водич кроз Београд*, str. 178.

kip muzeju odstopilo javno komunalno podjetje za urejanje beograjskih parkov, ki je bilo pristojno zanj v času, ko se je nahajal na javni površini.¹²¹

Molitev je tako še drugič pristala v muzejskem depozitu. Vrsto let je bila pozabljena, dokler se niso leta 2011 za spomenik in njegovo usodo začeli zanimati obiskovalci spletnega foruma *Beograd koga više nema*, delujočega pod okriljem revije *Politikin zabavnik*, na katerem laiki in strokovnjaki objavljajo svoje ugotovitve s področja zgodovine, arhitekture in urbanističnega razvoja Beograda. Uporabniki so več let po drobcih zbirali podatke o Kršiničevem kipu in objavili vrsto fotografij kipa na različnih lokacijah, niso pa odkrili, da je bil kip prvotno del Ulrikovega spomenika. Njihova raziskava je sčasoma pritegnila tudi pozornost uradnih ustanov, ki so imele o kipu le skromne podatke (zaradi tega so se napake pojavljale tudi v uradnih zapisih, kjer so *Molitev* denimo zamenjali z ženskim aktom, ki krasi vodnjak pred beograjskim hotelom Metropol in je delo kiparja Petra Palavičinića).¹²² Leta 2013 se je na forumu oglasil prej omenjeni Milan Tlačinac, ki je razložil, da si v vodstvu upravnikov Beograjske trdnjave prizadevajo najti izginule spomenike s Kalemegdana in jih po možnosti vrniti v park. Angažma uporabnikov spletnega foruma pri iskanju podatkov o *Molitvi* je po daljši stagnaciji ponovno zagnal projekt in Tlačinac je v depozitu Narodnega muzeja našel kip, ga fotografiral in slike objavil na forumu.¹²³ Šlo je za prve fotografije kipa po skoraj dveh desetletjih.

Za *Politiko* je Tlačinac pojasnil, da so pri projektu iskanja izgubljenih spomenikov poleg vrnitve *Molitve* načrtovali ponovno postavitve spomenikov Karađorđu in kneginji Zorki. Izkazalo se je, da sta ta spomenika izgubljena oz. ohranjena le fragmentarno, tako da je edini ohranjeni in najdeni kip *Molitev*. Ker se je kip nahajal v dobrem stanju, bi bilo treba po Tlačinčevi oceni v sodelovanju s pristojnimi organi izdelati samo še podstavek in obeležje bi lahko vrnili v bližino prvotne lokacije. Najavil je, da bi se lahko odkritje kipa zgodilo že do konca leta 2013,¹²⁴ vendar do tega ni prišlo, raziskava pa ni bila zaključena. Zdaj ponovna postavitve *Molitve* ni več v načrtu uprave Beograjske trdnjave.¹²⁵

Sklep

Danes si v Beogradu ni mogoče ogledati ne spomenika Ulriku II. ne kipa *Molitev*. Prvotno lokacijo, na kateri je stal spomenik, zdaj, kot že omenjeno, zaseda grobnica narodnih herojev, na sosednjem prostoru, kjer je kip stal nekaj let po drugi svetovni vojni, pa je bil leta 2010 odkrit vodnjak, postavljen v zahvalo državljanom Japonske in njihovi vladi, ki so se izkazali z materialno pomočjo Srbiji in Beogradu. Na tretji lokaciji kipa, pred gledališčem, se danes ne nahaja nič. Atentat na Ulrika, ki velja za pomemben trenutek slovenske zgodovine in usoden dogodek

¹²¹ Korespondenca z Vero Grujić, 13. 3. 2017.

¹²² Генерални план Београда 2021., str. 12.

¹²³ *Beograd koga više nema*.

¹²⁴ Мучибабић, *Потрага за изгубљеним скулптурама*, str. 15.

¹²⁵ Korespondenca z Ano Rajlić, 13. 3. 2017.

za Celjske, je za zdaj v Beogradu brez vsakršnega obeležja. Na Gornjem gradu se od leta 1986 nahaja le spominsko obeležje – kamnit blok z napisom v srbsčini in madžarščini, ki spominja na bitko in Hunyadijevo zmago nad Osmani leta 1456.

Četudi je bil Ulrikov spomenik odstranjen, v Beogradu še danes stoji nekaj spomenikov, povezanih s slovenskimi osebnostmi. Največji med njimi je leta 1963 postavljeni štirimetrski spomenik Borisu Kidriču, delo srbskega kiparja Nikole Koke Jankovića. Prvotno je stal v parku ob Ulici kneza Miloša, leta 1997 pa je bil prestavljen v park skulptur ob Muzeju savremene umetnosti na levem bregu Save. Na Franceta Prešerna spominja bronasto doprsje pred beograjsko osnovno šolo, ki nosi pesnikovo ime, ime skladatelja Davorina Jenka, ki je vrsto let deloval v Beogradu, pa je vklesano v spominsko ploščo v avli fakultete za glasbo. Najmlajše je obeležje, ki je bilo leta 2012 postavljeno na kraju smrti letalca Edvarda Rusjana pod Kalemegdanom. Tudi v Ljubljani lahko najdemo nekaj spomenikov znanim Srbom. Na Vegovi ulici se med doprsji glasbenikov nahaja kip skladatelja Stevana Stojanovića Mokranjca iz 1932, delo Lojzeta Dolinarja; s postavitvijo njegovega kipa, prvega v državi, je Glasbena matica želela poudariti, da je slovenska glasba tesno povezana s srbsko.¹²⁶ Leta 2016 so pred ljubljansko pravoslavno cerkvijo odkrili še bronasti kip jezikoslovca Vuka Stefanovića Karadžića (kip, darilo iz Beograda, je kopija izvirnika iz 1889, ki je delo Petra Ubavkića). Omembe vreden je tudi celopostavni spomenik izumitelju in fiziku Mihajlu Pupinu, odkrit leta 2015 na Bledu (tudi ta kip je bil darilo iz Srbije, gre za odlitek spomenika iz Pupinovega rojstnega kraja Idvor, delo Aleksandra Zarina), saj je Pupin na pariški mirovni konferenci leta 1919 prispeval k sprejemu odločitve, da je bil Blejski kot priključen h Kraljevini SHS. Gre torej za isti cilj, za katerega si je prizadeval domačin Ivan Švegel. Naj s tem zaokrožimo zgodbo o Ulrikovem spomeniku.

Viri in literatura

Časopisni viri

Delalle, Ivo, Nezavisna grupa. *Nova doba*, 4. 10. 1924, str. 3.

Друга седница Одбора за подизање споменика у Београду. *Општинске новине*, 15. 9. 1930, str. 1029–1031.

Један део Горњег града, који је већ паркиран и пошумљен, биће у недељу, први пут, отворен за публику. *Време*, 12. 6. 1931, str. 6.

Један скромни споменик Улриху Цељском, поборнику уједињења Јужних Словена, погубљеном у београдској тврђави. *Време*, 31. 5., 1.–2. 6. 1931, str. 4.

Jugoslavanski poslanik. *Kmeti list*, 10. 6. 1931, str. 6.

Kakor doznava "Politika", *Nova doba (New Era)*, 24. 6. 1931, str. 6.

Kip v spomin Ulriku Celjskemu v Beogradu. *Nova doba*, 5. 6. 1931, str. 1.

Коме треба подићи споменик у Београду. *Време*, 4. 9. 1930, str. 4.

Мучибабић, Д., Потрага за изгубљеним скулптурама са Београдске тврђаве. *Политика*, 14. 6. 2013, str. 15.

Naš prvi glasbeni festival. *Jutro*, 15. 5. 1932, str. 10.

¹²⁶ *Naš prvi glasbeni festival*, str. 10.

- P., V spomin Ulrihu Celjanu. *Slovenec*, 12. 6. 1931, str. 3.
- Пандуровић, Сима, Поглед на културни напредак и културне задатке Београда. *Општинске новине*, 15. 9. 1930, str. 985–990.
- Platon, Napoleonov spomenik v Ljubljani. *Slovenski narod*, 21. 6. 1929, str. 2.
- Подизање споменика у Београду. *Политика*, 5. 9. 1930, str. 7.
- Поклон г. Швегла на спомен Урлика Цељског. *Политика*, 31. 5., 1.–2. 6. 1931, str. 12.
- Poslanik dr. Shvegl poklonil Beogradu kip Ulriha Celjskega. *Jutro*, 2. 6. 1931, str. 4.
- Spomenik grofu Ulriku Celjskemu. *Jutro*, 28. 6. 1931, str. 6.
- Spomenik kralju Petru v Otočcu. *Jutro*, 7. 10. 1926, str. 4.
- Spomenik Ulriku Celjskemu v Belgradu. *Slovenski list*, 1. 6. 1931, str. 2.
- Spomenik zadnjemu celjskemu grofu v Beogradu. *Jugoslovan*, 2. 6. 1931, str. 4.
- Стојадиновић, Милослав, Једна шетња по београдском Граду. *Београдске општинске новине*, 15. 3. 1931, str. 393–404.
- V. S., Čast narodnim herojem. *Tovariš*, 9. 4. 1948, str. 341.
- Žrtve herojev – poroštvo naše bodočnosti. *Tovariš*, 6. 5. 1949, str. 316.

Elektronski viri

- Beograd koga više nema. <http://politikin-zabavnik.co.rs/pz/content/beograd-koga-vise-nema?page=4018> (Pridobljeno 19. 3. 2017).
- Генерални план Београда 2021. Посебне евиденције и спискови. http://nekretnine.bizhat.com/beograd/generalni_plan_beograda/gpb_posebne_evidencije_i_spiskovi.pdf (Pridobljeno 14. 3. 2017).
- Neda Kovačević: Spomenici kao sekundarne sirovine. <http://medijasfera.com/neda-kovacevic-spomenici-kao-sekundarne-sirovine/> (Pridobljeno 12. 7. 2017.)

Ustni viri

- Korespondenca z Ano Rajlić, 13. 3. 2017.
- Korespondenca z Marom Grbićem, 12. 3. 2017.
- Korespondenca z Milanom Tlačincem, 14. 3. 2017.
- Korespondenca z Vero Grujić, 13. 3. 2017.

Literatura

- Бајаловић–Хаџи-Пешић, Марија, Угарски пећњаци у београдском средњовековном двору. *Годишњак града Београда* 23, 1976, str. 19–32.
- Божовић–Лопичић, Радојка, Марко Поповић, Савско шеталиште са великим степеништем на Калемегдану. *Наслеђе* 2, 1997, str. 53–72.
- Breščak, Mateja, *Umetnost za nove dni. Kipi iz Vladne umetnostne zbirke*. Ljubljana: Narodna galerija, 2015.
- Čopič, Špelca, *Javni spomeniki v slovenskem kiparstvu prve polovice 20. stoletja*. Ljubljana: Moderna galerija, 2000.
- Ђоровић, Љубица, *Водич кроз Београд*. Београд: Креативни центар, 2006.
- Domljan, Žarko, Obljetnica Frane Kršinića. *Život umjetnosti* 7-8, 1968, str. 225–230.
- Ђурин, Љилјана et al., *Memorijalni centar Josip Broz Tito*. Београд: Memorijalni centar Josip Broz Tito, Jugoslovenska revija, 1984.
- Fugger Germadnik, Rolanda, ur., *Groffe Celjski: katalog razstave*. Celje: Pokrajinski muzej, 1999.
- , Mit o jugoslovanski državotvornosti grofov Celjskih. *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino. Zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.-21. oktober 2006*. Ljubljana, 2008, str. 117–130.

- , *Grofje Celjski med zgodovino in mitom*. Celje: Zgodovinsko društvo, Pokrajinski muzej, 2013.
- , *Grofje in knezi Celjski*. Celje: Pokrajinski muzej, 2014.
- Gagro, Božidar, *Hrvatska skulptura građanskog perioda. Jugoslovenska skulptura 1870–1950*. Beograd, 1975, str. 33–41.
- Gamulin, Grgo, *Hrvatsko kiparstvo XIX. i XX. stoljeća*. Zagreb: Naprijed, 1999.
- Grbić, Maro, Kršinićevi spomenici. *Refleksije vremena 1945.–1955*. Zagreb, 2012, str. 143.
- Јевтовић, Мила, Споменик Карађорђу Пашка Вучетића. *Наслеђе* 3, 2001, str. 181–191.
- Kličinović, Božena, *Frano Kršinić*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1998.
- Кос, Милко, Јесу ли цeљски грофови били Југославени?. *Правда*, 6.–9. 1. 1933, str. 31.
- Кожевников, Рoальд Федорович, *Скульптурные памятники Москвы*. Москва: Московский рабочий, 1983.
- Krones, Franz, *Kronika grofov Celjskih*. Maribor: Obzorja, 1972.
- Manojlović Pintar, Olga, *Arheologija sećanja: spomenici i identiteti u Srbiji 1918 – 1989*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, Čigoja, 2014.
- Maroević, Tonko, Kršinić. Predgovor: Petar Šegedin, izbor iz djela i prilozi: Žarko Domljan, izdanje: Grafički zavod Hrvatske Zagreb, 1968. *Život umjetnosti* 7-8, 1968, str. 241.
- Милановић, Хранислав, Парк Мањeж. *Наслеђе* 6, 2005, str. 175–182.
- Mlinar, Janez, *Podoba Celjskih grofov v narativnih virih*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005.
- , Celjski grofje – zgodovinski mit?. *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino. Zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.-21. oktober 2006*. Ljubljana, 2008, str. 107–115.
- Pajagić Bregar, Gojka, Današnja dediščina po Katarini Celjski. *Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja, Celje, 27. - 29. maj 1998*. Celje, 1999, str. 409–418.
- Rakovec, Andreja, Mariborski spomeniki znanim osebnostim: o vlogi naročnikov in umetnikov v drugi polovici 20. in na začetku 21. stoletja. *Acta historiae artis Slovenica* 20/1, 2015, str. 197–235.
- Slovenika: slovenska nacionalna enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2011.
- Smiljanić, Ivan, Spomenska obeležja Francu Miklošiču. *Slavistična revija* 63, 2015, str. 434–444.
- Сретенoвић, Ирена, Зграда Југословенског драмског позоришта: од мањeжa до савременог театра. *Наслеђе* 5, 2004, str. 71–88.
- Šarenac, Darko, *Parkovi, ljudi, događaji: beogradska skulptura u slobodnom prostoru*. Beograd: Ekspres, 1990.
- Šegedin, Petar, *Kršinić*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1969.
- Voje, Ignacij, Prikaz zgodovine Celjskih grofov v Kosovih delih. *Zgodovinski časopis* 48, 1994, str. 47–53.
- , Balkanska politika celjskih grofov. *Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja, Celje, 27. - 29. maj 1998*. Celje, 1999, str. 103–113.
- Вујовић, Бранко, *Београд: културна ризница*. Београд: Издавачка кућа ИДЕА, Војноиздавачки завод, 2003.
- Zupanić Slavec, Zvonka, *Družinska povezanost grofov Celjskih: identifikacijska in epigenetska raziskava njihovih lobanj*. Ljubljana: ZRC, ZRC SAZU, Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2002.

SUMMARY

Monument to Ulrich II of Celje in Belgrade and Its Fate

Ivan Smiljanić

In 1456, Ulrich II, the last princely count of Celje, was murdered in the fortress of Belgrade. This was a watershed with a manifold impact on the future of the extensive estates of the House of Celje. In the 19th and in the first quarter of the 20th century, the theory that the Counts of Celje sought to connect South Slavic territories into a single state formation and were thus regarded as predecessors of Yugoslavdom, took root among Slovenes. Although rejected by many historians, the idea was attractive enough to give a boost to popularity of the House of Celje and to facilitate the unveiling of Ulrich's monument in Belgrade. Initially, the Municipality of Belgrade rejected the proposed erection of the monument in 1930; nevertheless, the monument was set up with the help of the Slovene politician and diplomat Ivan Krizostom Švegel. He gifted a bronze sculpture of a young girl in prayer to the Municipality of Belgrade in 1931. The statue entitled *Prayer* was created by the well-known Croatian sculptor Frano Kršinić, the author of many statuettes and public monuments. We still do not know why Švegel's choice fell precisely on Kršinić. The statue had been made several years before it was erected, for prayer was one of Kršinić's favourite motifs that he used in many sculptures. The sculpture's motif is not directly associated with the assassination, since it does not depict Ulrich, whose actual appearance has remained unknown to this day. According to one interpretation, the young woman depicted is Ulrich's wife Katarina (Kantakuzina) Branković, daughter of the Serbian Despot Đurađ Branković, whom Švegel probably regarded as a suitable symbol of Serbs' historical connectedness with Slovenes, i.e. the Counts of Celje. The depiction is merely of a symbolic nature, since at the time of its creation Kršinić could not have known that his work would be used as a monument to Ulrich. It was probably unveiled in summer 1931; it was placed on the terrace along the main promenade in Belgrade's park Kalemegdan that encircles the fortress in which Ulrich was murdered. The base of the statue was fitted with a plaque bearing an inscription explaining whom the monument commemorates and who donated it. After World War II and with the Partisan occupation of Belgrade, a memorial to a feudal nobleman became undesirable. The monument was demolished in 1945; however, soon afterwards it was once again set up in the immediate proximity of its former location. The inscription at the base was removed and the monument thus degraded to the level of a decorative park statue. The Tomb of People's Heroes was built on its pre-war location. Around 1948, Kršinić's sculpture was irrevocably removed from Kalemegdan and stored in the Belgrade National Museum's depository. Subsequently, supposedly in 1989, it was returned to a public spot and placed next to the entrance of a theatre named after the Slovene director Bojan Stupica, in the proximity of the street Ulica kralja Milana. Its role was exclusively decorative also in this spot and its past forgotten. Instead of its actual title, the statue is in literature referred to as *Woman in Contemplation*. The statue is an interesting example of "recycling monuments"; originally a monument to a murdered nobleman, it was in the new political context turned into a decorative statue void of any commemorative or ideological function. In the 1990s, the statue was once again removed and returned to the National Museum's depository. Two decades later, the statue and its fate aroused the interest of users of an online message board focusing on Belgrade's history and architecture, who began to gather data on the statue's fate and its photographs. Their research prompted the administration of the fortress of Belgrade to show interest in the statue. The statue was found in the Museum's depository and they sought to return it to its original location; however, the project died down and was not realised. At present there are no public monuments commemorating Ulrich II's assassination in Belgrade; nevertheless, several memorials commemorating important Slovenes are located in the Serbian capital.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 71 | 2017 | št. 3-4 (156) | str. 303-556